

UDK: 37.015.31

Yulduz HODIYEVA,
NDPI Ingliz tili va adabiyoti tayanch doktoranti
E-mail: yhodiyeva@gmail.com

O'zDJTU dotsenti, PhD X.Gulyamova taqrizi asosida

SCAMPER TEXNOLOGIYASI ASOSIDA TALABALARDA STRATEGIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH Annotatsiya

Maqolada strategik kompetensiya nima va talabalarda strategik kompetensiyani rivojlantirishda SCAMPER texnologiyasidan foydalanishning mohiyati, ahamiyati, usullari tahlil qilinadi. Unga ko'ra til o'rganishda strategik kompetensiya bosqichlarini SCAMPER texnologiyasi yordamida ishlab chiqish, uzoq va yaqin davr uchun tilni muvaffaqiyatli o'rganish borasida rejalar belgilab olish va ularni bosqichma-bosqich amalga oshirishda ta'lim beruvchilar uchun kerakli talab va takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: strategiya, kompetensiya, SCAMPER, texnologiya, mohiyat, muvaffaqiyatli, takliflar, rejalar, oshirish, davr.

РАЗВИТИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ SCAMPER Аннотация

В статье анализируется суть, значимость и методы использования технологии SCAMPER для развития стратегической компетенции у студентов. В соответствии с этим, определены правила разработки этапов стратегической компетенции и изучении языка с использованием технологии SCAMPER, а также представлены необходимые требования и рекомендации для преподавателей в успешном освоении языка на долгосрочной и краткосрочной основе.

Ключевые слова: стратегия, компетенция, SCAMPER, технология, суть, успешный, рекомендации, краткосрочной основе, развития.

DEVELOPING STRATEGIC COMPETENCIES OF STUDENTS BASED ON SCAMPER TECHNOLOGY Annotation

The article analyzes the meaning of strategic competence and the essence, importance, methods of using SCAMPER technology in developing strategic competence in students. According to it, necessary requirements and suggestions for educators are given for developing strategic competence stages in language learning using SCAMPER technology, setting plans for successful language learning for the long and near term, and implementing them step by step.

Key words: strategy, competence, SCAMPER, technology, essence, successful, offers, implement, analyze, methods, requirements.

Kirish. Bugungi rivojlanish juda jadal bir davrda xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan talab undanda yuqori bo'lganligi boisdan har qanday chet tilini o'rganish uchun juda qat'iy va ishonchli rejalar talab qilinadi bu esa strategiya asosida belgilanadi. Bunga ko'ra, mamlakatimiz rahbari Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son qaroriga muvofiq, bu jarayonda o'qituvchi va murabbiylardan ogohlikni oshirish, model strategiyalari ishlab chiqish, o'z-o'zini mulohaza qilishni rag'batlantirish, amaliyot uchun imkoniyatlar yaratish, fikr-mulohaza erkinligini ta'minlash, oddiydan murakkabga qarab harakatlanish, qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratish, ta'lim uslublarini aniqlash, aniq maqsadlar qo'yish, turli manbalardan foydalanish, muntazam ravishda mashq qilish, shaxsiy o'sishlarini kuzatib borish, til almashish dasturlarida ishtirok etish, fikr-mulohazalarni izlash, ochiq fikrli bo'lish kabi bir qator tavsiyalar beriladi[1].

Shuningdek, ta'limning amaliy ahamiyatini, uning shaxsiy faoliyat yo'nalishini kuchaytirish, bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishning maqsadli tizimini kompetensiyaga asoslangan yondashuv bilan almashtirish orqali amalga oshiriladi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvning mohiyati chet tilini o'rganuvchilarning ijodiy va intellektual

faoliyatini faollashtirish, ingliz tilini o'qitishning yuqori sifatli mazmunini yaratishdan iborat. Strategik yondashuvning asosini tashkil etuvchi barcha chora-tadbirlar chet tilini o'rganuvchilarning shaxsiy faollik xususiyatiga ega bo'lgan ingliz tilini o'zlashtirishda strategik kompetensiyasini shakllantirishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, chet tilini o'rganuvchilarning malakasini rivojlantirish va takomillashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlarni amalga oshirish va faollashtirishni taqozo etadi[2].

"Strategik kompetensiya" tushunchasi 1980 yilda paydo bo'lgan va chet tillarini o'rganish va o'zlashtirish muammolari bilan shug'ullangan M. Sveyn va M.Kennel tomonidan taklif qilingan. Strategik kompetensiyaning paydo bo'lishi uchun zamin ushbu olimlarning kommunikativ kompetensiya modelini ishlab chiqishga muvaffaqiyatli urinishi bo'ldi, uning umumiy g'oyasi 1972 yilda D.Xayms va boshqa olimlar tomonidan taklif qilingan. D. Xaymsning yondashuvi ilmiy qo'llab-quvvatlandi, chunki u tilni nafaqat lingvistik kod sifatida, balki ijtimoiy jarayon sifatida ko'rishning o'sha paytdagi ilg'or ilmiy tendensiyasini o'zida mujassam etgan. 1980 yilda M. Sveyn va M. Kennel ushbu yo'nalishda davom etib, uning to'rt tarkibiy qismining birligida kommunikativ kompetensiya modelini yaratdilar: grammatik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik kompetensiyalar. M. Sveyn va M. Kennelning fikriga ko'ra, strategik kompetensiya "muloqotda muayyan qiyinchiliklar yuzaga kelgan yoki ajralish

xavfi bo'lgan hollarda qo'llaniladigan og'zaki va og'zaki bo'lmagan muloqot strategiyalari" to'plamidir.

Strategiya (yunoncha "stratigiya", "qo'shin rahbarining san'ati; general, qo'mondonlik, generallik idorasi") general reja bir yoki bir nechta uzoq muddatli yoki umuman erishish uchun maqsadlar sharoitida noaniqlik. XX asrga qadar "strategiya" so'zi siyosiy maqsadlarni, shu jumladan, tahdid yoki kuch ishlatishni o'z ichiga olgan vaziyatlarning dialektikasida harakat qilishning keng qamrovli usulini anglatadi. Strategiya odatda maqsadlar va ustuvorliklarni belgilashni, maqsadlarga erishish uchun harakatlarni belgilashni va harakatlarni amalga oshirish uchun resurslarni safarbar qilishni o'z ichiga oladi[3].

Strategik kompetensiya birikmasidan "kompetensiya" so'ziga urg'u beradigan bo'lsak, kompetensiya (lotincha competo – erishyabman, munosibman, loyiqman) - u yoki bu sohadagi bilimlar, tajriba ma'nolarini anglatadi. Kompetensiya bilim, ko'nikma va malaka, qadriyat kabi boshqa shaxsiy sifatlar, ijobiy natijalarni faoliyatda ko'rinishi hisoblanadi.

Strategik kompetensiyaning kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlaridan biri sifatida zarurligi haqidagi umumiy nuqtai nazarga qaramay, "strategik kompetensiya" ning umumetirof etilgan tushunchasiga nisbatan noaniqlik hali ham mavjud. Biroq, ushbu vakolat chet tilining kommunikativ faoliyatidagi muammolarni hal qilishning maqbul usullarini izlashda muhim ahamiyatga ega bo'lishiga qaramay, ushbu konseptsiyaning mazmuni bo'yicha muhokamalar bir necha o'n yillar davomida olib borilmoqda. Olimlar strategik kompetensiya doirasi haqida turli fikrlarni bildiradilar. Shunga qaramay, hozirgi vaqtda talabalar suhbatdosh, shu jumladan chet ellik ma'ruzachi bilan muloqotda strategik kompetensiyalarga ega bo'lishlari kerakligi haqidagi g'oya yaxshi aniqlanmagan. Ushbu kompetensiya og'zaki va og'zaki bo'lmagan vositalar yordamida har xil turdagi muammolarni hal qilish qobiliyatini ta'minlaydi, shuning uchun strategik kompetensiyaning kommunikativlikni belgilaydigan kommunikativ

kompetensiyaning alohida komponenti sifatida ajratish maqsadga muvofiqdir.

Strategik kompetensiya quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- til shaxsning strategiyalari majmuasi (kommunikativ qobiliyat, tilni o'rganish qobiliyati);

- turli omillarning murakkab majmui bilan belgilanadigan ulardan foydalanish qobiliyati, masalan, milliy mentalitetning o'ziga xos xususiyatlari, uning boshlang'ich (chet tilini o'rganish boshida) strategik kompetensiyasi, o'zbek va xorijiy til xususiyatlari. tillar, ularning amaliy va nazariy bilim darajasi, muloqot tajribasi, xorijiy mamlakatlarga borish tajribasi, til o'rganish g'oyalari, milliy mentalitetning o'ziga xos xususiyatlari, nutqiy xulq-atvor madaniyati, boshlang'ich kompetensiyalarga kiritilgan strategiyalarning asosiy toifalari.

Strategik kompetensiyaning rivojlantirish talabalar uchun turli akademik va ijtimoiy vaziyatlarda harakat qilishlari uchun muhimdir. Talabalarda strategik kompetensiyaning rivojlantirish uchun SCAMPER texnologiyasidan foydalanish samaradorligini ko'rib chiqamiz.

Scamper nima?

Almashtirish, birlashtirish, moslashtirish, o'zgartirish, qo'yish, yo'q qilish, teskari o'zgartirish (SCAMPER) – muammolarni navbatma-navbat yoki birgalikda qo'llash, nazorat savollariga javob berish va muammoni hal qilish bo'yicha g'oyalarni olish kerak bo'lgan harakatlar ro'yxati.

Bob Eberle bu harakatlarni 1997 yilda birlashtirdi va scamper bilan chiqdi, lekin buni Aleks Osbornning kengroq nazorat ro'yxatiga asoslanib qildi. Ushbu uslub g'oyalarni izlash, mavjud g'oyalarni takomillashtirish va yangi fikrlarni ishlab chiqish uchun ishlatiladi.[4]

Ushbu qurilma qanday ishlaydi?

Harakatlar majmuasi (o'zgartirishlar) muammoning turli tomonlarini, shu jumladan kam qo'llaniladigan va rivojlanish potentsialiga ega bo'lgan tomonlarini o'rganishga yordam beradi. Qabul qilinadigan harakatlar haqidagi savollarga doimiy ravishda javob berish orqali siz kutilmagan javoblarni olasiz.

Standart harakatlar to'plami (o'zgartirishlar) quyidagicha:

Qisqartirish	Harakat	Tavsif
S	O'rinbosar	Biror narsani almashtirish: komponentlar, elementlar, materiallar, odamlar...
C	Aralashtirmoq	Birlashtirish: boshqa funktsiyalar, elementlar bilan birlashtirish
A	Moslashtirmoq	Biror narsa qo'shing: yangi elementlar, komponentlar, funktsiyalar
M	O'zgartirish	O'zgartirish: hajmini o'zgartirish, shakli, rangi, javob vaqti...
P	Qo'yimoq	Boshqa narsaga murojaat qiling: boshqa soha yoki vazifa bilan bog'lang
E	Yo'q qilish	O'chirish: soddalashtirish, mohiyatini qoldirgan holda osonlashtirish
R	Teskari o'g'irmoq	Flip: almashtirish, oxiridan boshlang

SCAMPER kreativ ta'lim metodi, ijodkorlikni shakllantiruvchi testlarni amalga oshirish uchun foydalaniladigan bir usuldir. Ushbu metod orqali, insonlar o'z fikrlarini o'zgartirish va yangi g'oyalarni yaratishga imkon beradi[5]. SCAMPER metodining afzalliklari quyidagicha:

1. Stimulyatsiya: SCAMPER metodida fikrni o'zgartirish va yangiliklarni yaratish uchun turli xil stimulardan foydalaniladi. Bu, insonlarning tasavvurlarini o'zgartirish va ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

2. Tarkibiy tahlil: SCAMPER metodida fikrlar tahlil qilinadi va ularning tarkibiy qismlari ajratiladi. Bu, insonlarning fikrlarini tahlil qilish va ularni boshqarishga yordam beradi.

3. Alternativlar: SCAMPER metodida alternativ fikrlar va yechimlar qidirishga imkon beruvchi savollar beriladi. Bu, insonlarning muammolarga yechim topish va ijodkorlikni rivojlantirish uchun turli variantlarni ko'rishga yordam beradi.

4. Modifikatsiya: SCAMPER metodida mavjud fikrlarni o'zgartirish va modifikatsiya qilishga yordam beruvchi

usullar ishlatiladi. Bu, insonlarning o'z fikrlarini yangilash va ijodkorlikni shakllantirishga yordam beradi.

5. Parametrlar: SCAMPER metodida fikrni boshqarish va o'zgartirish uchun parametrlar belgilanadi. Bu, insonlarning fikrlarni boshqarish va ijodkorlikni rivojlantirishda yordam beradi.

6. Eliminatsiya: SCAMPER metodida fikrlarni yengillashtirish va o'chirishga imkon beruvchi usullar ishlatiladi. Bu, insonlarning fikrlarini tozalash va ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

7. Rearanzatsiya: SCAMPER metodida fikrlarni yangi tartibda joylashtirishga imkon beruvchi usullar ishlatiladi. Bu, insonlarning fikrlarni boshqarish va ijodkorlikni shakllantirish uchun turli tartiblarni ko'rishga yordam beradi[6].

Ijodiy muammoni hal qilish uchun scamperdan qanday foydalanish kerak?

Bunda, muammoni va uning tarkibiy qismlarini aniqlang. Ustunlarga muammoingizning elementlarini (tizim elementlarini) kiritish orqali ish uchun jadval tayyorlang. Tanlangan amal uchun xavfsizlik savollariga javob berish

orqali har bir ustunni navbat bilan to'ldiring. Jadvalni to'ldirgandan so'ng, eng qiziqarli g'oyalarni tanlang. Tanlangan g'oyalarni amalga oshiring.

Scamper – bu moslashuvchan va ochiq vosita bo'lib, uning asosiy prinsipi asosiy savollarga javob berish, o'zingizni boshqacha fikrlashga majbur qilishdir.

Vadim Demchogning o'yin maktabi mashg'ulotlarini kuzatganimda savollarning juda yaxshi ro'yxatiga duch keldim va buni KVO deb nomladim, ya'ni- ongni nazorat qilish savollari:

Kimman?

Men nima qilyapman?

Men uchun nima muhim?

Har kuni men o'zimni ushbu ro'yxatga kiritaman.

SCAMPER texnologiyasining mazmun-mohiyatini aniqlagandan so'ng, bu maqola ushbu texnikani amalga oshirish usullari bilan ESL (Ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganish) sinflarida qo'llanilishi maqsadga muvofiqdir, chunki bu usul ma'lum soddaligi va foydalanish qulayligi sababdan o'qituvchilar uni ta'lim jarayonlarida samarali qo'llashlari mumkin. Bundan tashqari, bir qator tadqiqot ishlari SCAMPER texnologiyasining samaradorligi, talabalarning turli sharoitlar va ta'lim muassasalarida turli masalalarga yechim topish qobiliyatini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatdi. Darslarda Integratsiyalash SCAMPER usullaridan foydalanishga o'tishdan avval talabalarga texnologiyaning maqsadlarini ko'rsatish muhim ahamiyat kasb etadi [8]. Maqsadlardan ba'zilari:

1. Tavakkal qilishga tayyorlikni rivojlantirish va bir to'xtamga kelishdan oldin ko'p marta sinab ko'rish.

2. Talabaning ingliz tiliga qiziquvchanligini rag'batlantirish va talabaning kognitiv qobiliyatlari va tanqidiy fikrlashlarini rivojlantirish.

3. Talabalarning tasavvurini rivojlantirish, istiqbolni kengaytirish.

4. Talabaning ijobiy munosabatini shakllantirish, fikrlash va xato qilish uchun yechim ishlab chiqish jarayoni.

5. Talabalar orasida ko'nikmalarni rivojlantirish maqsadida savollar qo'llash.

SCAMPER texnologiyasini o'rgatish jarayonida, to'rt bosqichdan iborat ikkita asosiy yo'nalish belgilab berilgan. Birinchi yo'nalish: asosiy muammoni aniqlash, muammoni qayta qurish, yechimlar va g'oyalarni taqdim etish va so'ngida ularni mezonlarga ko'ra yoki bilimga asoslanib baholash. Birinchi bosqichda, o'qituvchi talabalarga topshiriq yoki muammoni turli xil vositalar: ko'rgazmali vositalar, audio,

ko'rgazmali qurollar, videolar yordamida taqdim etishi kutiladi. Yuqorida aytib o'tilgan vositalar talabalarning muammoni anglab yetishini samarali qilish uchun qo'llaniladi.

Ikkinchi yo'nalish muammoni hal qilinadigan qilish uchun o'zgartirishlar kiritish orqali amalga oshiriladi. Bu bosqich eng muhim bosqichlaridan biri deb ishoniladi, chunki u o'qituvchi topshirayotgan SCAMPER texnologiyasini har birining yonida savollar bilan yozilgan skelet bosqichni o'z ichiga oladi. Talabalarga ushbu savollar yordamida muammoni hal qilish uchun vaqt beriladi. Talabalar o'zlarini afzal ko'rgan har qanday strategiya va texnikadan foydalanishda erkindir va bu jarayonda muhim bo'lgan yagona narsa bu- natija. Oxirgi, lekin eng muhimi, bosqich butun o'qituvchining individual mezonlariga muvofiq talabalarning yechimlarini baholash jarayonini o'z ichiga oladi. Mezon yechimning o'ziga xosligi va albatta, taqdim etilgan yechimning, ijtimoiy sohada qo'llanilishidan iborat bo'lishi mumkin. Ko'pincha bu strategiyadan ingliz tili darslarida yozish, shuningdek o'qish va nutq darslarida tetiklantiruvchi (warm-up) faoliyat sifatida foydalanish mumkin. Misol uchun, agar talabalarga "Uch kichkina cho'chqa" romanini o'qish va roman haqida savollarga javob berish va ular muallif bo'lsa, nimani o'zgartirishi mumkin edi vazifasi berilgan bo'lsa. Uyatchan yoki fikrini bayon etishga qo'rqadigan talabalarda ham ko'p sonli ijodiy g'oyalar paydo bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, bu vazifa talabalarda hikoyani o'zlarining "mulohaza"lariga ko'ra o'zgartirish va qayta tartibga solish orqali so'z boyligini kengaytiradi [10].

Xulosa. SCAMPER metodologiyasi va strategiyasi umumiy holatda juda samarali hisoblanadi, chunki u talabalarni darslarga qatnashish va xorijiy til o'rganish jarayonida initsiativ olishga qodir bo'lishini rag'batlantiradi. SCAMPER texnologiyasi muammoga javob berish orqali kritik fikrlashni o'rgatadigan yettita asosiy bosqichlarni o'z ichiga oladi. Shuning uchun muammoning mazmuniga ko'ra bu savollar tuziladi va ko'rib chiqib muammoga yechim topiladi. Talabalarda tasavvur va fikrlashni rivojlantirish oxir oqibat juda ijodiy g'oyalarga olib keladigan jarayonlarni yuzaga chiqaradi. Masalan, biz SCAMPER yozma texnologiya dasturini taqdim eta olamiz. Talabalar muammolarni mustaqil ravishda aniqlaydilar va muayyan narsalar haqida insho yozish mumkin bo'lgan echimli mavzular o'ylaydilar. SCAMPER strategiyasi har qanday turdagi ingliz tili darslari uchun samarali ekanligi isbotlangan. Bundan tashqari, bu strategiyani ESL darslarida muvaffaqiyatli bajarish uchun harakat qilish tartibi aniq, bosqichma-bosqich mavjud.

ADABIYOTLAR

1. "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son qarori.
2. Jalolov J.J., "Chet til o'qitish metodikasi" O'qituvchi -2012. 79-118 bb. Jalolov.J.J., Makhkamova.G.T., Ashurov.Sh.S. English. Language Teaching Methodology (theory and practice). - T.: «Fan va texnologiya».
3. Canale, M. Theoretical basis of communicative approaches to second language teaching and testing [Tekcr] / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – 1980. – № 1. – P. 27–31.
4. Glenn, R. (1997). SCAMPER for Student Creativity. Education Digest, vol. 62 (6), pp. 67-68
5. <https://www.academia.edu/45427347/YU>
5. sing_SCAMPER_based_Activities_in_Teaching_Story_to_Enhance_EFL_Primary_Stage_pupils_Speaking_Skills_An_Exploratory_Study_
6. Fahmy, Ghada & Qoura, Aly & Al-Refae, Samah. (2017). YUsing scamper-based Activities in Teaching Story to Enhance EFL Primary Stage pupils' Speaking Skills (An Exploratory Study). Journal of Research in Curriculum Instruction and Educational Technology.3.11-33. 10.21608/jrciet.2017.24352.
7. Serrat, O. (2009). The Scamper Technique. knowledge Solution, Asian Development Bank, Mandaluyong City, (31), 1- 4.6.
8. Alexenoamen. (2009). Teaching English: Ways of motivating EFL/ESL students in the classroom. British Council, London, UK. Retrieved June 1st, 2013, from <http://teachingenglishalexenoamen.blogspot.com>
9. Mohammed, A. (2016). the effectiveness of using ACAMPER strategy to develop scientific creative thinking skills and academic achievement in science subject among a selected sample of the second intermediate class pupils in Saudi Arabia. Dar Almandumah, 3(32),419-479.

10. Hussein, A. (2017). The Effect of Using Scamper Strategy on Developing Preparatory Students Achievement and Some Habits of Mind. *Dar Almandumah*, (192),249-287.
11. Eberle, B. (1997). SCAMPER: Creative Games and activities for imagination development. Waco. TX: prufrack press.
12. https://library.iugaza.edu.ps/thesis/1269_12.pdf
13. Current research journal of pedagogicsissn – 2767-3278 155 <https://masterjournals.com/index.php/crjp>